

Statsråd Kristin Clemet: Forskningspolitisk seminar 2003 ”Nye utfordringer for høyere utdanning og forskning – regjeringens politikk”

Innledningen vil gå inn på tre områder som har betydning for norsk forskning generelt og for universitets- og høyskolesektoren spesielt:

1. Regjeringens forslag til statsbudsjett for 2004
2. Ryssdal-utvalgets innstilling
3. Arbeidet med en ny forskningsmelding

1. Statsbudsjettet for 2004

Regjeringens forslag til statsbudsjett er etter hvert godt kjent, men det bør likevel ikke behandles som ”gammelt nytt”. Regjeringen har nettopp inngått en budsjettavtale med Arbeiderpartiet. Detaljene i avtalen er foreløpig ikke kjent, men det synes klart at budsjettavtalen ikke vil røre ved hovedbildet for høyere utdanning og forskning. Det kan derfor fastslås at statsbudsjettet for 2004 vil bli et godt budsjett for forskning og høyere utdanning, og kanskje tidenes budsjett for universitets- og høyskolesektoren:

- Kvalitetsreformen er fullfinansiert med 1144 mill. kroner.
- Det er gjort, og pågår et imponerende arbeid for å gjennomføre ambisjonene med kvalitetsreformen. Norge ligger langt fremme i oppfølgingen av Bologna-erklæringen, og det er grunn til å være stolt når man møter i internasjonale fora som representant for norsk høyere utdanning.
- Det har vært politisk viktig å sikre tilstrekkelige ressurser til dette arbeidet. Men fullfinansieringen av Kvalitetsreformen er også UoH-sektorens egen fortjeneste. Institusjonene har gjort et krafttak og samtidig hatt en konstruktiv dialog med myndighetene om realiseringen av reformen.
- På kort sikt vil innføringen av reformen også koste i form av økte arbeidsoppgaver, som bl.a. kan gå ut over tid til forskning. Dette er vi klar over. Men på sikt vil Kvalitetsreformen få en samlet positiv effekt. Det foregår bl.a. svært mye nyttenking på tvers av faggrenser.
- Regjeringen har også lagt opp til en samlet FoU-vekst på 1,1 mrd. Budsjettforliket endrer ikke på dette i vesentlig grad. Om noe blir det kanskje litt større vekst. Samtidig er anslagene for effekten av SkatteFUNN oppjustert betydelig.
- OECD-målet står fast, og opptrappingsplanen følges. Forskningsrådet har nylig anslått at Norges FoU-innsats kan utgjøre 2 pst. av BNP i 2004. Da begynner vi faktisk å nærme oss OECD-snittet på 2,33 pst.
- Anslaget på 2 pst. er høyst usikkert, men nøkternt. Det bygger bl.a. på at det har vært nullvekst i næringslivets FoU-innsats siden 2001. Det kan være tilfelle, men innsatsen kan også ha godt både opp og ned.
- Prognosene viser at
 - a) Det er hold i regjeringens uttalelser om at OECD-målet er krevende, men mulig.
 - b) Det er feil å hevde at ”det ikke har skjedd noe” siden målet ble satt i 1999.

Faktum er at det har vært en positiv utvikling når det gjelder ressurser til norsk forskning, særlig i perioden fra 2001. En ny rapport fra NIFU utført for Nordisk ministerråd gir en oversikt over FoU i statsbudsjettet i de nordiske landene frem til 2003.

- Rapporten viser at Norge sammen med Sverige har hatt den mest positive utviklingen i offentlige FoU-midler de siste årene

- I Finland har de offentlige forskningsbevilgningene stagnert, mens de har gått ned i Danmark og Island.
- I tillegg vet vi at statsbudsjettet for 2004 vil forsterke den positive trenden i Norge. NIFU anslår at FoU-bevilgningene over statsbudsjettet vil utgjøre 0,86 pst. av BNP i 2004. Det er en vesentlig oppgang fra 0,66 pst. i 2000.

Konklusjon: Utviklingen er positiv, men det er ingen grunn til å underslå behovet for ytterligere satsing hvis vi skal nå OECD-målet i 2005.

2. Ryssdal-utvalgets innstilling

Det her vært et stort engasjement om denne saken både før og etter fremleggelsen av innstillingen. Det er ingen hemmelighet at flertallets forslag har møtt betydelig motstand. Forskerforbundet er blant dem som har engasjert seg sterkest. Initiativtakerne bak professoroppøpet har også svart på min oppfordring om videre debatt etter fremleggelsen av innstillingen. Jeg setter pris på dette engasjementet. Dette er en viktig debatt som dreier seg om noen av våre viktigste samfunnsinstitusjoner.

Det jeg setter mindre pris på, er spekulasjoner om at utvalgets arbeid har vært politisk styrt og at konklusjonene er tatt på forhånd. Dette er spekulasjoner jeg vil avkrefte på det sterkeste. Det har også kommet til uttrykk en viss frykt for at synspunktene fra academia ikke vil bli tatt på alvor. Det er en grunnløs bekymring:

- Ønsket om debatt på bakgrunn av den fremlagte innstillingen er høyst reelt, og innspillene vil bli lyttet til.
- Høringsrunden vil bli tatt på alvor. Det er attpåtil gitt ekstra lang høringsfrist for å gi anledning til grundig debatt ved universiteter, høyskoler og andre høringsinstanser.
- Det blir i tillegg organisert fire større høringskonferanser innen utløpet av høringsfristen. Det gir mulighet til dialog og meningsutveksling i tillegg til de skriftlige uttalelsene.

Det er viktig at debatten ikke bare blir en sort/hvitt-beskrivelse av de to forslagene i utvalget. For det første er det relevante argumenter for og mot både flertallets og mindretallets forslag. Dessuten er det, tross alt, enighet i utvalget på en rekke punkter, også når det gjelder forslag til endringer. Det er viktig å få belyst disse endringene i forhold til gjeldende rett.

Det er kommet frem ulike teorier om motivet for å nedsette utvalget. Bakgrunnen var Stortingets bestilling av felles lovforslag for private og offentlige universiteter og høyskoler – altså et pålegg om at dette skulle utredes. Regjeringen valgte også å be om en utredning av alternative tilknytningsformer fordi et flertall på Stortinget hadde åpnet for forsøk her.

I tillegg er det etter mitt syn tre viktige perspektiver som ikke har kommet godt nok frem i debatten så langt, og som det kan være grunn til å reflektere over:

1. Det er et paradoks at både flertallet og mindretallet i stadig større grad ønsker å avskjære myndighetene fra direkte styring, samtidig som mye av kritikken mot flertallet bygger på bekymring for at staten skal frasi seg direkte innflytelse over institusjonell og faglig utvikling. Det er også grunn til å reflektere over det paradoksale i at statsråden skal avskjæres instruksjonsmyndighet på stadig flere områder overfor en stadig mer mangfoldig sektor, bl.a. med et (foreløpig) førtitalls randsoneselskaper – samtidig som statsråden skal stå konstitusjonelt ansvarlig for alt som skjer i sektoren.

2. Vi befinner oss i en konkurransesituasjon i høyere utdanning, som ikke er politisk bestemt, og som stiller alle institusjoner overfor krav om mer strategisk ledelse. Hvordan setter vi institusjonene best i stand til å møte denne utfordringen?
3. Eksterne styremedlemmer kritiseres for å representere snevre økonomiske interesser. Men samfunnet har legitime krav på innsyn i virksomheter av så stor samfunnsmessig betydning, og som legger beslag på så store midler fra fellesskapet. Hvordan kan vi sikre styringsordninger som ivaretar dette hensynet og sikrer oss en UoH-sektor som er så bærekraftig at den er like god for kommende generasjoner?

De høyere utdanningsinstitusjonene har fått og skal ha høy grad av frihet til å organisere seg og til å styre seg selv. Samtidig må vi bevare styringsmidler til å gjennomføre en overordnet nasjonal politikk. Årets prioritering av UoH-sektoren i statsbudsjettet bør være en klar indikasjon på at regjeringen tar ansvar for sektoren. I sin statsbudsjettanalyse for 2004 skriver NIFU bl.a. at "De høyere utdanningsinstitusjonene er klare budsjettvinnere".

3. Ny forskningsmelding i 2005

Regjeringen har besluttet å legge frem en stortingsmelding om forskning våren 2005. På det tidspunktet vil det være seks år siden forrige forskningsmelding ble lagt frem.

Siden det har vært vanlig å legge frem forskningsmeldinger med fire-fem års mellomrom, kan man altså si at "det er på tide". Og det er faktisk et poeng i seg selv å foreta en samlet forskningspolitisk gjennomgang med jevne mellomrom. For det første bidrar selve prosessen til nytenking, engasjement og kontakt mellom aktørene i forskningssystemet. For det andre bidrar arbeidet til økt oppmerksomhet om forskning, både i politiske miljøer og i samfunnet for øvrig.

Men dette er ikke den eneste motivasjonen for en ny melding. Jeg vil her peke på fem forhold som gjør det nødvendig å starte arbeidet med en ny forskningsmelding nå.

1 Utkvittering av forrige forskningsmelding

For det første er det etter hvert mange tiltak og forslag fra forrige forskningsmelding som er fulgt opp, eller er under oppfølging. Det er naturlig å melde tilbake til Stortinget om dette:

- Forskningsrådet er evaluert, evalueringen er fulgt opp og et nytt Forskningsråd er på plass.
- Lovendringer for kommersialisering av forskningsresultater er vedtatt, og følges nå opp ved institusjonene
- Forskningsfondet er etablert, og har allerede blitt langt større enn forventet (31,8 mrd.).
- Skattefradrag for bedriftenes FoU-utgifter er innført. Den såkalte SkatteFUNN-ordningen har allerede vist seg å få stor betydning.
- Kvalitet var et gjennomgående perspektiv i den forrige meldingen. Dette er bl.a. fulgt opp gjennom
 - Kvalitetsreformen
 - et nytt og mer resultatbasert finansieringssystem for forskning i UoH-sektoren
 - en kraftig opptrapping av midler til vitenskapelig utstyr
 - etablering av en ordning med Sentre for fremragende forskning. Ordningen vil også bli utvidet fra 2007.
 - To nye vitenskapelige priser; Abel-prisen og Holberg-prisen.
 - En ny ordning for "Yngre fremragende forskere".

Dette er noen sentrale punkter som er fulgt opp. Listen bekrefter at forrige forskningsmelding ikke har vært noen "papirtiger". Den har på mange måter bidratt til et "tidsskille" i norsk forskning.

2 Norsk forskning i et internasjonalt perspektiv

En annen viktig begrunnelse for en ny forskningsmelding er det som skjer internasjonalt. Innenfor forskning har det alltid vært et utstrakt samarbeid over landegrensene. Med under 0,5 pst. av OECD-området FoU-ressurser har vi alltid vært nødt til å forholde oss til det som skjer av forskning utenfor landets grenser. Men den utviklingen som nå pågår innenfor det internasjonale forskningssamarbeidet, stiller oss også overfor en del nye utfordringer:

- EUs arbeid med å etablere et felles europeisk forskningsområde (ERA) er én viktig prosess. Den innebærer bl.a. konkrete forslag om åpning av nasjonale programmer, felles utnyttelse av infrastruktur og felles tilnærming i forskningspolitiske spørsmål, bl.a. gjennom opprettelse av et europeisk forskningsråd. (I den forbindelse kan jeg også opplyse at UFD vil overta ansvaret for koordinering av EUs rammeprogram for forskning fra 1. januar 2004. Denne oppgavene har vært underlagt NHD siden 2001.)
- Liknende prosesser foregår også innenfor det nordiske forskningssamarbeidet. Her har de nordiske ministrene nylig sluttet opp om en såkalt "Hvitbok" om å bygge ut Norden til en ledende region for forskning og innovasjon. Hvitboken omfatter bl.a. planer om å etablere et felles nordisk forskningsråd og fellesnordiske mastergrader.

Dette er bare to eksempler på at vi blir nødt til å forholde oss til en sterkere kobling mellom det nasjonale og det internasjonale. Vi blir nødt til å stille oss en del grunnleggende spørsmål: I hvilken grad er vi villige til å åpne våre programmer og ressurser for utenlandske forskere? I hvilken grad er vi villige til å investere i andre lands forskere og infrastruktur? Er vi i stand til å tiltrekke oss ressurser fra andre land? Hvordan skal vi forholde oss til eventuelle motsetninger mellom nasjonale fortrinn og prioriteringer og internasjonale satsingsområder?

Dette er bare noen av de "nye spørsmålene" vi blir nødt til å ta stilling til. I tillegg kommer at "tradisjonelt" internasjonalt samarbeid er et viktig tema i seg selv. Oppfølging og utnyttelse av bilaterale avtaler og internasjonalt samarbeid i Norge vil bli minst like viktig i fremtiden. For eksempel ligger det fortsatt et stort potensial i å utnytte Svalbard som arena for internasjonalt forskningssamarbeid.

3 Gjennomgang av instituttsektoren

Behovet for en gjennomgang av instituttsektoren har vært etterlyst fra flere hold, bl.a. av Forskerforbundet, Forskningsrådet, Stortinget og sektoren selv. Technopolis' evaluering av Norges forskningsråd reiste også problemstillingen, men uten å gå nærmere inn i substansen. De pekte bl.a. på "an enormous imbalance in the respective sizes of the institute and university sectors". Technopolis' kritiske betraktninger om sektoren har av mange blitt betegnet som noe unyanserte og overfladiske.

Det er derfor viktig å understreke at gjennomgangen ikke har som utgangspunkt at instituttsektoren er et *problem* for norsk forskning. Vi skal være klar over at instituttsektoren fungerer godt på mange måter, og at andre land faktisk misunner oss instituttsektoren og måten den fungerer på.

- Sektoren har vist seg levedyktig, og dermed tilpasningsdyktig, til tross for at mange institutter har lavere basisfinansiering enn tilsvarende institutter i andre land.
- Flere av våre forskningsinstitutter har også hatt svært godt gjennomslag innenfor EUs rammeprogrammer for forskning.

Når det likevel er behov for en gjennomgang av instituttene, er det først og fremst fordi sektorens *rammebetingelser* har endret seg, og fordi det er behov for å se på arbeidsdelingen i det norske forskningssystemet. Det er særlig tre forhold som er viktige her:

- Universitetene og høyskolene har gjennom lovendringer fått økt bevegelsesrom og en mer aktiv rolle når det gjelder oppdragsforskning og etablering av FoU-virksomhet.
- Endrede rammebetingelser for næringslivets egen forskning, ikke minst SkatteFUNN, påvirker samspillet med instituttene.
- Internasjonaliseringen slår også inn i instituttenes virksomhet. Både ved at forskningsfinansieringen og oppdragsmarkedet for FoU blir mer internasjonalt, og ved at næringslivet selv opptrer mer uavhengig av nasjonale landegrenser.

Disse utviklingstrekkene gjør det nødvendig å se på instituttsektoren spesielt og å se på sektorens rolle i forskningssystemet som helhet. Gjennomgangen av instituttsektoren kommer til å bli en viktig del av den neste forskningsmeldingen. Her er det mange interessenter både i og utenfor instituttsektoren. I likhet med resten av meldingsarbeidet vil det derfor bli lagt opp til en åpen prosess, der mange aktører skal få komme med innspill.

En første anledning vil komme i januar. Da vil jeg invitere en del sentrale aktører til et møte for å drøfte hvilke problemstillinger gjennomgangen av instituttsektoren bør konsentrere seg om.

4. Forskningspolitiske prioriteringer:

I en ny forskningsmelding vil det også være naturlig å se på de forskningspolitiske prioriteringene. Ikke fordi det er et poeng å skifte kurs hvert femte år - i forskning er det tvert imot viktig å tenke langsiktig. Men det vil bl.a. være nødvendig å vurdere

- hvordan gjeldende prioriteringer er fulgt opp
- om vi prioriterer riktig i forhold til de vitenskapelige utfordringene og mulighetene
- om vi prioriterer riktig i forhold til nasjonale behov og muligheter.

Forrige forskningsmelding hadde langsiktig, grunnleggende forskning som hovedprioritering. I tillegg ble følgende fire tematiske områder løftet frem: IKT, Medisin og helse, marin forskning og forskning i skjæringsfeltet mellom energi og miljø. I tillegg var kvalitet et gjennomgående perspektiv, jf. ovenfor.

De faglige prioriteringene har vært fulgt, men de har også blitt supplert med to større, forskerinitierte satsinger: Funksjonell genomforskning (FUGE) og funksjonelle materialer. På mange måter er disse satsingene i tråd med de faglige prioriteringene. Men de representerer også en slags utvidelse av prioriterte områdene.

Det er derfor behov for å tenke gjennom forholdet mellom nasjonale prioriteringer og større programmer som har vokst frem etter hvert. I forlengelsen av dette kan man også reise spørsmålet om *hvordan* man skal prioritere i forskningspolitikken: Skal vi prioritere få, men store områder eller flere, smale satsinger? Hvem skal prioritere? Skal vi ha prioriteringer "ovenfra" eller skal vi i større grad gi rom for forskerinitierte satsinger?

5. Et nytt ambisjonsmål

Gjeldende vekstmål er godt kjent for de fleste: Norsk FoU-innsats skal innen 2005 minst være på gjennomsnittlig OECD-nivå, målt som andel av BNP. Det har vært mye oppmerksomhet om denne målsettingen. Om vi når målet? Om det er et godt mål? osv.

Siden denne målsettingen er bevegelig, er det også vanskelig å følge den. Samtidig er det et poeng å ha et bevegelig mål, og et mål som er knyttet til den internasjonale utviklingen. Målt i kroner nådde vi nemlig det opptrappingsbehovet som ble antydnet i 1999 allerede i 2002.

Nå kan det, som tidligere nevnt, vise seg at det *er* mulig å nå også "det bevegelige OECD-målet" innen 2005. Men arbeidet med forskningsstatistikken er slik innrettet at vi ikke vet dette sikkert før i 2007.

Likevel er det behov for et nytt ambisjonsmål i neste forskningsmelding, av flere grunner:

- En ny forskningsmelding må ha ambisjoner og ambisjoner som minst peker frem mot 2010. Da er det selvsagt at vi ikke kan ha en målsetting som gjelder til 2005.
- Vi bør samtidig benytte anledningen til å se vekstbehovet i sammenheng med reelle behov og hva forventer å få ut av innsatsen.
- Vi bør vurdere fordelingen mellom offentlige og private kilder
- Vi må selvsagt også forholde oss til den internasjonale utviklingen. EUs 3 pst. mål frem til 2010 er opplagt en målsetting som bør vurderes.

Prosess

Den nye forskningsmeldingen skal være heldekkende og sektorovergrepene. Den bør derfor engasjere hele forsknings-Norge.

Arbeidet med meldingen er forankret i regjeringens forskningsutvalg, hvilket vil sikre et bredt eierskap til meldingen i regjeringen. UFD vil stå som ansvarlig for selve arbeidet, men i samarbeid med andre departementer.

Proessen skal likevel være åpen:

- Sentrale aktører skal få komme med innspill. Forskningsrådet vil være en viktig rådgiver, men skal ikke være den eneste.
- Det vil bli arrangert ulike møter med institusjoner og sentrale aktører. Det omtalte møtet om instituttsektoren blir det første i denne rekken.
- I tillegg vil jeg i løpet av våren og høsten besøke en rekke ulike forskningsmiljøer for å få et bedre inntrykk av hverdagen i forsknings-Norge.

Jeg ser frem til spennende diskusjoner både om oppfølgingen av Ryssdal-utvalgets innstilling og etter hvert om utformingen av en ny forskningsmelding.

- - -